

Волошина С.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 349.3

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальне обслуговування набуває особливої актуальності. Ця обставина пов'язана з удосконаленням концепції соціального захисту, метою якого за сучасного стану розвитку держави і суспільства є не лише подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків соціальних ризиків, адаптація особи/сім'ї до нових умов життєдіяльності, але й попередження та профілактика настання складних життєвих обставин, що зумовлюють потребу в заходах соціального захисту.

Крім того, варто зазначити, що у сучасних умовах усе більше соціальних ризиків, які за умови їх настання зумовлюють виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин, мають нематеріальний характер, а отже, пом'якшити або усунути їх несприятливі наслідки шляхом здійснення грошових виплат або натуральної допомоги досить складно, а в окремих випадках – неможливо. Одним із таких соціальних ризиків є домашнє насильство, попередити та ефективно подолати наслідки якого можливо саме шляхом здійснення соціального обслуговування.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню порядку здійснення соціального обслуговування в цілому та окремих категорій осіб, зокрема у зв'язку з настанням конкретних життєвих обставин, присвячені наукові праці В.М. Андріїва, К.В. Бориченко, О.С. Кайтанського, В.М. Литвиненко, А.О. Медвідь, Б.І. Сташківа, Н.І. Чудик-Білоусової, Є.П. Яригіної та ін. Тим не менше, характеристика соціального обслуговування осіб, які постраждали від домашнього насильства, у галузевій науці права соціального забезпечення проведена ще не була.

У зв'язку з цим метою статті є дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із здійсненням соціального обслуговування осіб, що постраждали від домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. 7 грудня 2017 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набув чинності 7 січня 2018 року [1]. Цей нормативно-правовий акт серед іншого став наслідком реалізації Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 року № 229-р, у якій вказано на відсутність в Україні комплексної системи запобігання гендерно зумовленому насильству та дискримінації і надання допомоги особам, які від них постраждали, та визна-

чено шляхи подолання визначеної проблеми, якими є удосконалення нормативно-правової бази та механізму реалізації права на захист від домашнього насильства [2].

Саме домашнє насильство та несприятливі наслідки, спричинені ним, є тією складною життєвою обставиною, що зумовлює право постраждалих осіб на отримання соціальних послуг. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Таке розуміння категорії «домашнє насильство» суттєво відрізняється від попереднього, закріпленого у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї», який втратив силу у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» низкою ознак. Так, із 7 січня 2018 року поняттям «домашнє насильство» охоплюються всі раніше існуючі прояви насильства в сім'ї (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне), що є безумовно позитивним кроком уперед на шляху до уніфікації законодавства у цій сфері суспільних відносин, полегшення його розуміння. По-друге, на відміну від нормативно-правового акту, що втратив силу, у чинному Законі підставою для здійснення заходів захисту від домашнього насильства, зокрема шляхом надання соціальних послуг, є не лише безпосереднє здійснення кривдником діяння щодо постраждалих, але й погроза вчинення відповідних дій, що свідчить про піднесення захищеності осіб, які спільно проживають або які пов'язані родинними стосунками з кривдником на більш високий рівень.

По-третє, положеннями Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суттєво розширено сферу його застосування порівняно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», який втратив чинність, збільшивши так коло суб'єктів, що мають право на соціальне обслуговування у зв'язку з домашнім насильством.

Так, виходячи з положень статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», право на отримання соціальних послуг у зв'язку з відповідними складними життєвими обставинами мають дві групи суб'єктів, що різняться між собою фактом спільного проживання з кривдником.

Незалежно від факту спільного проживання з кривдником у разі вчинення щодо них домашнього насильства право на соціальні послуги мають члени подружжя; члени колишнього подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший із подружжя (колишнього подружжя); батьки та діти осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Право на отримання соціальних послуг, зумовлених потребою ліквідації, або пом'якшення несприятливих наслідків домашнього насильства, пов'язане з фактом спільного проживання з кривдником для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а також інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Варто окремо зупинитися на суб'єктах здійснення соціального обслуговування осіб, які постраждали від домашнього насильства. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» одним із основних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є надання допомоги та захисту постраждалим особам, зокрема центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; притулками для дітей; центрами соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційними центрами (дитячими містечками); центрами соціально-психологічної допомоги; територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг); іншими закладами, установами та організаціями, які надають соціальні, та громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах та провадять діяльність зі здійснення соціального обслуговування.

Цим нормативно-правовим актом також закріплено перелік спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, що містить притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної ре-

білітації постраждалих осіб, кол-центр із питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Щодо загальних суб'єктів підтримки постраждалих осіб варто зазначити, що вони здійснюють свою діяльність на підставі принципу комплексності, оскільки поряд з основними завданнями, для досягнення яких вони були створені, пов'язаними із соціальним обслуговуванням визначеної категорії суб'єктів, надають також соціальні послуги, особам, що стали жертвами домашнього насильства. Варто розглянути порядок діяльності соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок), які серед іншого надають соціальні послуги дітям, перебування в сім'ї для яких загрожує життю і здоров'ю, зокрема у зв'язку зі здійсненням домашнього насильства [3].

Велике значення у процесі надання допомоги особам, постраждалим від домашнього насильства, у відновленні оптимального рівня персонального і міжперсонального функціонування, зменшенні ознак кризової ситуації та усуненні прямої загрози життю і здоров'ю отримувачів соціальної послуги, активізацію та наснаження осіб, які зазнали домашнього насильства, підвищення їхньої особистої спроможності на подальше самостійне вирішення проблем, що спричинили кризову ситуацію або стали її наслідком будуть мати спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб (щодо створення яких лише ведеться масштабна робота), основні принципи діяльності яких, визначені у Законі, відповідають міжнародним стандартам у досліджуваній сфері, зокрема положенням Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS № 210) від 11 травня 2011 року (далі – Стамбульська конвенція) [4].

Так, однією з таких спеціалізованих установ є притулок для постраждалих осіб. Відповідно до Стамбульської конвенції головною метою притулку є оперативне надання фізичної безпеки від кривдника шляхом забезпечення негайного, бажано цілодобового доступу до безпечного місця проживання.

У статті 23 Стамбульської конвенції закріплено обов'язок держав-членів, які вживали заходів для створення відповідних, легкодоступних притулків у достатній кількості з метою забезпечення безпечного проживання та надання дієвої допомоги, особливо жінкам та їхнім дітям.

Схоже положення закріплене і у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Водночас статтею 32 цього нормативно-правового акту передбачено, що фінансове забезпечення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надання допомоги постраждалим особам здійснюється за рахунок коштів державного

та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, професійних спілок, добровільних унесків юридичних і фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Таким чином, фінансування спеціалізованих установ для жертв домашнього насильства, утворених підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян або окремими громадянами, здійснюється за рахунок власних коштів.

За таких умов фактичне фінансування та сталість роботи притулків та служб підтримки, створених за ініціативою юридичних та фізичних осіб, буде проблемним питанням. Притулки та інші спеціалізовані заклади підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства, в Україні створюються та фінансуються досі міжнародними організаціями, а саме ФН ООН та SIDA (Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку) [5, с. 12].

До прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» законодавство, на підставі якого надаються послуги жертвам/потерпілим від домашнього насильства, існувало (виконувалося) лише на національному та регіональному рівнях, але не на місцевому. Таким чином, нові норми права, прийняті в Україні, вимагають від місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування створювати спеціалізовані служби підтримки для чого необхідними є правові підстави у формі відповідного рішення, прийняття якого повністю залежить від волевиявлення представників територіальної громади.

Таким чином, позиція законодавця щодо розподілу обов'язку з фінансування, а отже, створення закладів соціального захисту для подолання та/або пом'якшення наслідків домашнього насильства свідчить про здійснення у майбутньому заходів запобігання та протидії домашньому насильству у обсягах, що перевищують міжнародні стандарти, зокрема визначені у Стамбульській конвенції, оскільки суттєво розширює перелік зобов'язаних суб'єктів у відповідній сфері суспільних відносин. Водночас аналізованим нормативно-правовим актом закріплено лише право органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, професійних спілок створювати за власною ініціативою відповідні заклади підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства. Жодних методів стимулювання здійснення цього права законодавство не містить, що може мати наслідком недовіра відповідного положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Не дивлячись на значну новизну положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», варто зазначити, що соціальні послуги, які надаються у зв'язку з домашнім насильством, стандартизовані ще у 2016 році із затвердженням наказом Міністерства соціальної політики України від 1 липня 2016 року № 716 Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручан-

ня [6], який застосовується для організації надання соціальної послуги кризового та екстреного втручання особам, сім'ям, групам осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема постраждалим від домашнього насильства.

Водночас варто зазначити, що як для соціально-забезпечувального законодавства, так і для нормативно-правових актів у сфері соціального обслуговування осіб, які постраждали від домашнього насильства, характерною є їх неузгодженість, зокрема термінологічна. Так, не дивлячись на той факт, що Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», прийнятим ще на початку грудня 2017 року, і цим нормативно-правовим актом передбачено внесення змін до численних актів законодавства, тим не менше Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання так і не був приведений у відповідність до норм Закону. Зокрема у Стандарті застосовується категорія «насильство сім'ї», що, як уже вказувалося вище, є значно вужчою, порівняно з «домашнім насильством», крім того, незважаючи на той факт, що у Законі одним із заходів допомоги та захисту особам, що потерпіли від домашнього насильства, визначено надання таким особам тимчасового притулку для їх безпечного розміщення, тим не менше стандарти надання соціальної послуги саме цього виду в законодавстві України так і не визначені.

Висновки. Таким чином, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що соціальним обслуговуванням осіб, що постраждали від домашнього насильства, є діяльність соціальних служб та фізичних осіб щодо надання комплексу соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, зумовлених домашнім насильством, та потребують сторонньої допомоги, з метою подолання або пом'якшення обставин, які порушують їх нормальну життєдіяльність.

Із прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» сфера здійснення соціального обслуговування у зв'язку з домашнім насильством була суттєво розширена, при цьому уповноважених суб'єктів умовно можна поділити на дві групи, що відрізняються між собою фактом спільного проживання з кривдником.

Крім того, за сучасного стану нормативно-правового забезпечення заходів допомоги та захисту постраждалим особам право на соціальне обслуговування для подолання та/або пом'якшення складних життєвих обставин, зумовлених домашнім насильством, передбачене не лише для осіб, які безпосередньо зазнали відповідних діянь (дій або бездіяльності) кривдника, але й для тих, на адрес яких надходять погрози вчинення відповідних дій, що, безперечно, є позитивним явищем та сприяє підвищенню рівня соціальної захищеності родичів та осіб, що спільно проживають без реєстрації шлюбу, від фізичного, сексуального, психологічного або економічного впливу кривдника, що порушує права, свободи та законні інтереси перших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.

2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 року № 229-р. Офіційний вісник України. 2017. № 31. Ст. 951

3. Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко): Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня

2005 року № 1291. Офіційний вісник України. 2005. № 52. Ст. 3326

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS № 210) від 11 травня 2011 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Хестер М., Яловська В. Рекомендації щодо організації роботи притулків для жертв насильства щодо жінок і жертв домашнього насильства / М. Хестер, В. Яловська. Київ, 2017. 40 с.

6. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 1 липня 2016 року № 716. Офіційний вісник України. 2016. № 64. Ст. 2163.

Волошина С.М. СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем соціального обслуговування осіб, що постраждали від домашнього насильства. Зроблено висновок про розширення сфери здійснення цього виду соціального захисту для осіб, що постраждали від домашнього насильства, шляхом збільшення кола уповноважених суб'єктів та зміни змісту складних життєвих обставин, що зумовлюють відповідне право.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне обслуговування, складні життєві обставини, домашнє насильство, постраждала особа, кривдник.

Волошина С.М. СОЦИАЛЬНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ ЛИЦ, ПОСТРАДАВШИХ ОТ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

Статья посвящена исследованию теоретических и практических проблем социального обслуживания лиц, пострадавших от домашнего насилия. Сделан вывод о расширении сферы осуществления данного вида социальной защиты лиц, пострадавших от домашнего насилия, путем увеличения круга уполномоченных субъектов и изменения содержания сложных жизненных обстоятельств, обуславливающих соответствующее право.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обслуживание, сложные жизненные обстоятельства, домашнее насилие, пострадавшее лицо, обидчик.

Voloshina S.M. SOCIAL SERVICE FOR VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

The article is devoted to the research of theoretical and practical problems of social servicing of victims of domestic violence. A conclusion is made on the expansion of the sphere of implementation of this type of social protection for victims of domestic violence by increasing the number of empowered subjects and changing the content of difficult life circumstances that determine the corresponding right.

Key words: social protection, social service, complicated life circumstances, domestic violence, injured person, abuser.